

محمد اسفندیاری

حقیقت عاشورا

از عاشورای حسین (ع)
تا تحریفات عاشورا

نشرنی

سرشناسه: اسفندیاری، محمد، ۱۳۳۸ -
عاشورا: محمد اسفندیاری • مشخصات نشر: تهران، نشر نی، ۱۳۹۸ • نوبت چاپ: چاپ پنجم، ۱۴۰۰ • مشخصات ظاهری:
۵۰۸ ص. • شابک: 5-640-185-964-978 • وضعیت فهرست نویسی: فیبا • یادداشت: کتابخانه: ص. ۴۷۱، نمایه
• عنوان دیگر: از عاشورای حسین (ع) تا تحریفات عاشورا • موضوع: حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۶۱.۲ ق. Hosayn
Tenth of Muharram - فلسفه - عاشورا - Tenth of Muharram, ibn'Alī, Imam III, 625-680
Philosophy، واقعه کربلا، ۶۱ ق. 680 Karbala, Battle of Karbala, Iraq, 680 • رده بندی کنگره: ۷ ۱۳۹۸ ح ۵ الف ۱
BPT۱۱۵ • رده بندی دیویی: ۲۹۷.۹۵۳۴ • شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۲۲۲۲

قیمت: ۹۸۰۰۰ تومان

نشرنی

حقیقت عاشورا

از عاشورای حسین (ع) تا تحریفات عاشورا
محمد اسفندیاری

چاپ پنجم: تهران، ۱۴۰۰، ۱۱۱ نسخه

اینترگرافی: باختر • چاپ: صحافی - گوی

شابک: 5-640-185-964-978

نشانی: تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان رهی معیری، تقاطع خیابان فکوری، شماره ۲۰

کد پستی: ۱۴۱۳۷۱۷۳۷۱، تلفن دفتر نشر: ۸۸۰۲۱۱۱۴، تلفن واحد فروش: ۹-۸۸۰۰۴۶۵۸، شماره: ۸۹۷۸۲۲۶۴

www.nashreeney.com • email: info@nashreeney.com • @nashreeney

© تمامی حقوق این اثر برای نشرنی محفوظ است. هرگونه استفاده تجاری از این اثر یا تکثیر آن کلاً و جزئاً، به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب نشر ممنوع است.

فهرست مطالب

مقدمه ۷

از عاشورای حسین (ع) ...

۱۳-۲۸۸

۱۵	«ایام العرب» و روز عاشورا
۲۱	حماسه عاشورا
۲۵	مصیبت عاشورا
۳۱	اصل کدام است: حماسه یا مصیبت؟
۳۷	عاشورا: نزاع دین و شبه دین
۴۵	عاشورا: نزاع دین با حکومت به نام دین
۵۱	عاشورا: نزاع عدل و ظلم
۵۹	مقصد و مقصود امام حسین (ع)
۶۵	مشروعیت نهضت امام حسین (ع)
۶۹	عاشورا: نهضت قابل تکرار
۷۲	امام حسین (ع)، مظهر عزت
۷۹	خطر پذیری امام حسین (ع)
۸۲	دفاع یا قیام امام حسین (ع)؟
۹۴	امر به معروف و نهی از منکر یا جهاد امام حسین (ع)؟
۱۰۲	تحلیل وارونه تاریخ
۱۰۷	کوشش امام حسین (ع) برای جلوگیری از جنگ
۱۱۴	پیشنهاد امام حسین (ع) برای جلوگیری از جنگ
۱۵۷	برهیز امام حسین (ع) از افراطگری (در زمان یزید)
۱۶۷	برهیز امام حسین (ع) از افراطگری (در زمان معاویه)
۱۷۱	معنای همراه بردن خانواده (دلیل بحثهای سابق)
۱۷۸	امام حسین (ع)، قربانی افراطگرایی
۱۸۳	عاشورا: پنجاه سال پس از پیامبر
۱۸۹	چرا امام حسین (ع) تنها ماند؟

۱۹۷	..... چه کسی پیروز شد؟
۲۰۹	..... چرا امام حسین (ع) را کشتند؟
۲۱۹	..... چه گروه‌هایی امام حسین (ع) را کشتند؟
۲۲۶	..... تاریخ مدّت عاشورا
۲۳۳	..... زیباییهای عاشورا
۲۵۱	..... از عاشورا چه می‌توان آموخت؟

... تا تحریفات عاشورا

۲۸۹-۴۵۲

۲۹۱	..... چرا عاشورا تحریف می‌پذیرد؟
۲۹۶	..... تبدیل حماسه به مصیبت
۳۰۶	..... تبدیل امام حسین (ع) از اسوه به اسطوره
۳۲۵	..... دروغگویی در تعداد کشتگان دشمن
۳۳۵	..... غلو در عزاداری
۳۴۱	..... هدف‌سازی از گریه
۳۵۰	..... آسیبهای روضه خوانی و مناجات
۳۵۹	..... تجارت با عاشورا
۳۶۵	..... خشونت در عزاداری
۳۸۷	..... عوامزده شدن عاشورا و ضرورت عبادت در برابر آن
۳۹۵	..... تقلیل دینداری به عزاداری
۴۰۱	..... تبدیل عزاداری به مجلس سرگرمی
۴۰۷	..... عاشورای مخدّر و عاشورای مخزّب
۴۱۲	..... کارکردهای ارزنده عزاداری
۴۱۷	..... عاشورای دیگرگون ایران
۴۲۵	..... تاریخ، قربانی فقه
۴۳۱	..... کارنامه عاشورانگاری
۴۴۳	..... تردید آمیز بودن تاریخ
۴۵۳	..... برای مطالعه بیشتر
۴۷۱	..... منابع
۵۰۳	..... نمایه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

راست اینکه در باره امام حسین -ع- حقی عشق ادا شده است و حقی عقل نه. در عزای او بس گریستند، اما نهضتش را، چنانکه باید، تنگ نر بستند. با وجود بیش از چهار هزار کتاب که فقط در این صد سال در باره آن حضرت نوشته اند، هنوز ناگفته‌هایی دیگر باقی مانده است. مضافاً اینکه حد بسیار مطالبی که گفته و قطعی دانسته اند، اما در نادرست بودنشان هیچ تردیدی نیست. بسیاری از افرادی که در باره امام حسین قلمفرسایی کرده اند، از سردرگدی بوده است، نه از روی درایت؛ و از بهر ثواب بوده است، نه برای یافتن صواب؛ و بارویکرد عاطفی بوده است، نه رویکرد علمی. این نویسندگان یا اهل تحقیق نبوده اند، یا روش تحقیق را نمی دانسته اند، و یا روش تحقیق در تاریخ را، و با هر سه را.

از معدودی کتاب که بگذریم، هنوز نهضت امام حسین -ع- به صورت علمی و اجتهادی بررسی نشده و فقه تاریخ همچنان غائب است. حاصل نژ زدن از اجتهاد تاریخی، نداشتن تاریخ اجتهادی است، و انباشته شدن کتابهایی که در ترازوی تحقیق وزنی ندارند. اغلب آثار در باره امام حسین یا تاریخ اسطوره زده است (تاریخ آمیخته به اساطیر)، یا تاریخ ادبیات زده (تاریخ آمیخته به احساسات)، یا تاریخ سیاست زده (تاریخ مورد پسند معاصران)، یا تاریخ وارونه (تحلیل تاریخ از آخر به اول)، یا تاریخ تتولوژیک (تاریخ مطابق با عقاید کلامی برخی شیعیان)، یا تاریخ ایدئولوژیک (تاریخ مورد پسند این و آن ایدئولوژی).

اکنون بازنگری در عاشورا و شناخت بیدادهایی که از دشمن و دوست بر امام حسین -ع- رفت، هم فریضه‌ای دینی است، و هم وظیفه‌ای علمی. و یکی از بزرگترین بیدادها این است که قیام آن حضرت را به انواع خرافات و تحریفات و معمولات و اساطیر و نیمه‌راستها و پرده پوشیها آمیختند؛ تا آنجا که هم ماهیت این قیام پوشیده ماند و هم اهداف آن. اینکه علت چیست، در اینجا بدین اشاره بسنده می‌کنم که بگویم سوگمندانه قریب است که امام حسین -ع- بی‌شم مورخان شده است و فرزند خوانده ناپدرانی که مورخ نیستند، بلکه نویسنده‌اند و فقط به اتکای قلم و عشق خود می‌نویسند. در صورتی که با این ویژگیها، روزنامه‌نگار هم نمی‌توان شد، چه رسد به تاریخ‌نگار. و چه رسد به اینکه بتوان اجتهاد تاریخی کرد و تاریخ اجتهادی نوشت.

عاشورا دچار چند گونه آسیب شده است؛ از جمله تحریف افزایشی و تحریف کاهشی. در نوع اول، چیزهایی را به عاشورا افزوده‌اند که واقعیت نداشته است (مجموعات)، و در نوع دوم، چیزهایی را از عاشورا کاسته‌اند که واقعیت داشته است (مهجورات). گاه تحریف در گفته‌هاست و گاه در ناگفته‌ها. بنابراین هر که عهده‌دار عاشوراشناسی می‌شود، هم باید گفته‌های نادرست را نقد کند، و هم ناگفته‌های درست را بیابد.

تاریخ عاشورا موضوعی چندبهبود بیجیده است و اگر چنان گزارش شود که بود، چه بسا گروهی تصور کنند که در آن تعارض است. گزارشها و فرآیندهایی که از تاریخ عاشورا ارائه کرده‌اند، یکسونگرانه و ساده‌انگارانه و سرسری و سطحی است و چه بسیار مطالبی که ندیده و نیندیشیده و نگفته مانده و یا متعارض پنداشته شده است. ما در اینجا با غنای موضوع توضیح^۱ و فقر خود توضیح^۲ روبرویم. چاره را نیاز به مورخان است که بی آنکه ادعای

1. explicandum (در منطقی).

2. explicatum (در منطقی).

پيامبری کنند، بتوانند از روزگار دور پسگویی کنند. این کار از پیشگویی در تاریخ دشوارتر است.

کتاب حاضر، گامی است در این راه دراز و به ماهیت‌شناسی نهضت امام حسین و تعریفات آن اختصاص دارد. این کتاب را می‌توان در ادامه دو کتاب دیگر نویسنده دانست: یعنی عاشوراشناسی و کتابشناسی تاریخی امام حسین (ع). با این سه گانه، که برای حلّ سه مسأله بود و از سر دغدغه‌ام، نه پیشه‌ام، پرورنده عاشورا نگاری من بسته می‌شود.

در این اثر کوشیده‌ام ابعاد مختلف نهضت امام حسین را بررسی کنم: از حماسه آن حضرت تا کوشش او برای جلوگیری از جنگ؛ از ستم سرور بودن امام حسین تا عقلانی بودنش و پرهیزش از افراطگرایی؛ از درسهایی که از امام حسین می‌توان آموخت، تا عبرتهایی که از مخالفانش باید فراگرفت؛ از اینکه تمام حسین چه می‌گفت، تا اینکه مخالفانش چه می‌گفتند؛ و عاشورا نزاع چه با چه بود، سرانجام چون بدین نتیجه رسیدم که از آن عاشورا تا عاشورایی که در تصور ماست، بسی تفاوت است، عهده‌دار تحریف‌زدایی و راززدایی از عاشورا و نقد ستم؛ نقد آفانی که دامنگیر عاشورای شیعه شده و آن را قبض روح و غیر عقلانی کرده است. عذر نویسنده در صریح بودن جز این نیست که کوشیده است صادق باشد و به مصداق «صَدِيقُكَ مَنْ صَدَّقَكَ لَا مَنْ صَدَّقَكَ»، مصلحت خود و خوشامد دیگری را در نظر نگیرد. بدیهی است سخنی از صداقت سرشار است که هیچ مصلحتی گفتن آن را لازم نداند؛ اگر چه صداقت لزوماً برابر با حقیقت نیست.

چکیده آنچه در این کتاب خواهم گفت، این است که نهضت عاشورا دو ویژگی برجسته داشت: نخست اینکه حماسی (ظلم‌ستیزانه) بود، و دوم اینکه عقلانی بود؛ یعنی همان دو ویژگی‌ای که عده‌ای در جمع آنها توفیق نمی‌یابند.^۱ اما در

۱. من ضمن تعظیم در برابر نهضتهای شد استعماری و ضد استبدادی در سراسر جهان، یکی از آسپايش را این می‌دانم که گروهی در این نهضتها نتوانستند مبارزه و انقلاب را با عقلانیت بآمیزند.

بعد، پنج تحریف سهمگین دامنگیر آن شد: ۱. تقلیل یافتن^۱ آن به عزاداری (با غفلت از ظلم‌ستیزی)؛ ۲. تفسیرهای غیر عقلانی از آن؛ ۳. تفسیرهای فوق واقعی؛^۲ ۴. تفسیرهای افراطی و خشونت‌آمیز؛ ۵. تفسیرهای عامیانه.

در کتاب حاضر مطالبی جدید یافت می‌شود، اما من لزوماً در پی نوآوری نبوده‌ام، بلکه می‌خواسته‌ام تاریخ را سؤال‌بیج، و حقیقت را کشف کنم؛ سواء نو باشد یا نه. نوآوری‌های من بیش از آنکه ناشی از روحیه نوجویی باشند، ناشی از احتیاط و محافظه‌کاری علمی و پرهیز از زودباوری و نتیجه‌گیری شتابزده است. روش من، ضمن شجاعت در اندیشیدن و دلبر بودن در به کار گرفتن فهم خویش،^۳ همواره و سواسی‌گونه اندیشیدن و دست به عصا نوشتن است، و به نظر گرفتن همه ابعاد و احتمالات یک موضوع.

در ارجاعات، با وجود در دسترس داشتن همه کتبها، از مقدمان و متأخران و معاصران، به یک منبع بسنده کرده‌ام؛ مگر آنجا که لازم می‌آمد چند منبع به عنوان شاهد آورده شود. از میان منابع، مطالب الفتوح ابن اعثم و مقتل الحسین خوارزمی و مناقب ابن شهر آشوب و الملهوف ابن طاروس را اگر چه امروزه بیشتر به آنها اعتماد می‌کنند، با احتیاط باید پذیرفت. شاید این کتاب را گروهی بر نتابند، گروهی که از هر سخن جدیدی می‌هراسند، و گروهی که مصلحت را بر حقیقت مقدم می‌دانند. اما نه مگر ما از ناگفته‌ها بیشتر زبان دیده‌ایم تا از گفته‌ها؟ و نه آیا هیچ مصلحتی مهمتر از گفتن حقیقت نیست؟ و آیا نگفته‌اند که «حقیقت با تبعیت سزاوارتر است»؟ (الْحَقُّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ؟)

به دیده‌ی من، وظیفه مورخ عبارت است از کشف آنچه واقع شد؛ خواه آنچه واقع

1. reduction.

2. hyperreality.

۳. یعنی آنچه هوراس، شاعر و ادیب رومی در پیش از میلاد گفت و بعدها، به گفته گانت، شعاع دوره روشنفکری شد. جمع میان شجاعت اندیشیدن و محتاطانه اندیشیدن (محافظه‌کاری علمی)، تضاد است، نه تناقض.

شد مورد پسند او باشد یا نباشد،^۱ و خواه مورد پسند دیگران باشد یا نباشد. و برای یافتن واقعیت باید راه احتیاط را پیش گرفت؛ احتیاط در قبول و رد. یا وجود این، در علم تاریخ جوینده حقیقت لزوماً پاینده نیست. کشف حقیقت در تاریخ، از آن رو که تجربه و استقرا در این علم راه ندارد و معلوم آن موجود نیست، جانگاہ و دشوار است، و مؤرخ باید جان کند تا شاید حقیقت را کشف کند.

کتاب حاضر، که ده بار بازخوانی شده است و هشت تن از دوستان دانشورم همه یا بخشهایی از آن را بررسی کرده‌اند، نتیجه دو سال کاری وقفه، به امید کشف حقیقت عاشوراست. این زمان برای کتابی نه چندان مفصل، دور از پیش‌بینی بود. روش من در پژوهش بدین صورت است: ۱. مطالعه منابع مختلف؛ ۲. نتیجه‌گیری موقت؛ ۳. گفتگو با دیگران و نگارش؛ ۴. ارائه کتاب به دیگران برای نظر خواهی؛ ۵. تجدید نظر و نتیجه‌گیری نهایی. بدین سان، و با دعای قلیس فانه «اللهم ادرنی الاشیاء كما هي»، کتاب حاضر فراهم آمد. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ اَوَّلًا وَاخِرًا.

بندۀ خدا

محمد اسفندیاری

بهمن ۱۳۹۷

جمادی الاولی ۱۴۴۰

۱. شاید تاریخ مطابق میل و پسند مؤرخ سر نکرده باشد. در این صورت وی مؤلف است میل خود را در تاریخ‌نگاری دخالت دهد و دچار آرزوآندیشی (wishful thinking) نشود. یعنی تاریخ را چنان بنویسد که واقع شد. نه چنانکه آرزو داشت واقع شود. این آسیب، دامگیر غالب عاشورانگاران شده است.